

tén vélhetően előbb-utóbb mégiscsak bekerültek volna a tudomány vérkeringésébe.

A dolgozatok témakörök szerinti megoszlása rendkívül egyenetlen. Míg az aszkétika és homiletika tárgyköréből 4–4, a pedagógiából 7, a katechetikából 11 dolgozat készült, addig moráliból 156, történelem-egyház történetből 227, jog-egyházjogból 317. Ez egyben megjelöli azokat a fehér foltokat, melyek eltüntetése a Kar hallgatóinak jövőbeni feladata kell legyen. Megjegyezzük azonban, hogy ez a számvetés nem teljesen pontos, mert egy-egy disszertáció több (rendszerint két) címszó alá is besorolható. A szerző ilyenkor – nagyon helyesen – mindkét helyen (pl. egyházjog és morális, biblikum és patológia stb.) felsorolja.

Következetlenségek találhatók az egyes tételek (dolgozatok) terjedelmének jelölésében. Dicsérmünk kell viszont a tárgymutató jól átgondolt tagoltságát, bár az „Egyházmegye, egyházpolitika” címszón belül az egyes egyházmegyéket (kalocsai, munkácsi, rozsnói stb.) francia bekezdéssel külön lehetett volna hozni, mint azt a legtöbb esetben (apostoli, antológia, biblikus, bizánci, bűn stb.) meg is teszi.

A dolgozatok egy részénél nincs keletkezési dátum. Bizonyára hosszabb kutatást igényelt volna, de a Kar iratanyagából valószínűleg előkereshető a beadási idő. Még azokat az adatokat sem tünteti fel szögletes zárójelben, melyeket pedig valahonnan ismer (22. tétel). Néhány disszertáció megjelent, ezt is érdemes lett volna jelezni.

E kritikai megjegyzések azonban távolról sem halványíthatják el afölött érzett örömünket, hogy a Hittudományi Kar kiadta a könyvtárban fellelhető licenctáusi és doktori értekezések katalógusát, mérhetetlen szolgálatot téve ezzel egyháztörténetírásunknak, de jócskán a magyar köztörténetírásnak is.

KÖHEGYI MIHÁLY

The Seventeenth-Century Orange–Nassau Library. Ed. with introduction and notes by A. D. RENTING and J. T. C. RENTING-KUIJPERS. With notes on the manuscripts by A. S. KORTEWEG. Utrecht, 1993, HES Publishers. 856 p.

A holland kutató-házaspár közel másfél évtizedes munkájának eredményeként a 17. század egyik legjelentősebb főúri gyűjteményének rekonstrukciója készült el. Az 1686-ban Constantijn Huygens

irányításával Anthonie Smets által összeállított katalógus, illetve az 1749-ben nyomtatott aukciós jegyzék képezik a rekonstrukció alapját, de 1608-tól 1750-ig számos más, kisebb jegyzéket, egyéb levéltári forrást is beépítettek a rekonstrukció teljessé tétele, illetve a könyvtár történetének megírása kedvéért. A könyvek többségét autopszia alapján azonosították, hiszen az Orange–Nassau-könyvtár darabjai ma is fellelhetők Hága, Párizs, Merseburg, Jéna, Göttingen gyűjteményeiben. A ma ismeretlen helyen lappangó vagy elpusztult kötetek azonosítása a korabeli jegyzékekből kiindulva történt. A szerzők minden esetben kerestek és kézbe vettek egy-egy azonos kiadású példányt, hogy képet nyerjenek a család könyvtárának tényleges állományáról.

A hazai könyvtártörténeti szakirodalomban kevésbé ismert Orange–Nassau-könyvtár története a 15. században kezdődik. Johannes IV., Nassau grófja (1410–1475) és felesége, loon-i Mária (Maria van Loon) az 1404 óta a család birtokában lévő bredai kastélyban kezdték kialakítani a flamand és a német nyelvű kéziratokból álló gyűjteményt. Az örökös Engelbert von Nassau (1451–1504) házassága révén jelentősebb német anyag került a gyűjteménybe, s ez folytatódott az unokaöccs nassauai Henrik (1483–1538) birtoklása idején is. Fia, René de Chalons (1519–1544) örökölte később Orange-t is, és őt hívták először „orániai”-nak a családban. Orániai I. Vilmos (1533–1584) az első, aki nagyobb mennyiségű nyomtatott anyagot integrált a könyvtárba. Az ő idején érte az egyik legérzékenyebb veszteség is a gyűjteményt: a spanyolok 1568-ban elfoglalták Bredát is, és az ottani kastélyból sok kéziratot Benito Arias Montanus és Christoph Plantin közreműködésével a frissen alapított spanyol királyi könyvtárba, az Escorialba vittek.

Orániai Fülöp (1554–1618) visszaszerezte Bredát, és jelentős részben a könyvtárat is. Az ő halálakor készült hagyatéki összeírás 200 nyomtatványt és 36 kéziratot említ, de ez csak az ő szerzeménye. 1679-ben került azután e kis gyűjtemény Hágába, ahol a család tulajdonában lévő kisebb könyvtárakat egyesítették. A családnak ezt a házá (Binnehof) Hágában Orániai Móric (1567–1625) szerezte, akinek könyvtárgyarapító tevékenységére azonban sajnos nincsenek dokumentumok. Móric örököse, Orániai Frigyes Henrik (1584–1647) és felesége, solms-i Amália alkalmazta könyv-

tárosként, Anthonie Smets-t (1610–1690). Neki köszönhető, hogy a gyűjtemény gyarapodásának történetét részletesen rekonstruálhatták; ő készítette el a most kiadott 1686-os katalógust is.

A bredai Schola Illustris-t 1646-ban Frigyes Henrik alapította. A családi könyvtárból ugyanis 218 kötetet ajándékozott az iskolának, amelynek bibliotékája gyarapításáról a későbbiekben Johannes Philemon (1587–1652) könyvtáros gondoskodott. Ezt az iskolát több magyar peregrinus is látogatta. A fiatalon elhunyt II. Vilmos (1626–1650) után a tulajdonos Orániai III. Vilmos lett (1650–1702), aki abbahagyta a bredai iskola támogatását, s ezzel az intézmény meg is szűnt. Az iskola könyvtára (ekkor már több mint 2000 kötet) a családi könyvtár részévé vált, kiteljesítve ezzel arculatát: az eddig történeti, haditudományi és földrajzi dominanciájú könyvtárba friss, színvonalas teológiai anyag került. Ezután Smets újrarendezte a könyvtárat, s 1686-ban befejezte a katalógizálást.

III. Vilmos 1702-ben örökös nélkül halt meg, s ezzel kezdetét vette egy hosszú örökösödési per. A könyvtár nagyobb részét a II. Vilmos testvérének házassága révén rokon porosz uralkodó I. Frigyes Vilmos tulajdonába került. Később II. Frigyes porosz király 1749-ben aukcióra bocsájtotta a gyűjteményt, s ekkor erről a részről nyomtatott katalógust adtak ki. (3068 cím). A kisebb részt Orániai I. Vilmos (1533–1584) testvére, „Öreg János” (1536–1606) leszármazottai: Orániai IV. Vilmos (1711–1751), illetve V. Vilmos (1748–1806) örökölték, s az anyag a holland királyi könyvtárba került, s csak a francia forradalom után szállították Párizsba, majd Napóleon bukása után (veszteségekkel) ismét vissza, Hágába.

A most kézbe tartott kötet valamennyi fellelhető forrást felhasznált a rekonstrukció során, s így 3732 könyv leírását adja. A Renting házaspár nem csupán egy nagy könyvtár történetét, történeti állományát tárta fel, de egyben kézikönyvet is teremtett a 17. századi magyarországi könyvjegyzékek – főként militaria és historica anyaga – azonosításában nagy haszonnal forgatható.

Befejezőként említjük meg, hogy e kötetből csupán a könyvtár 16–18. századi története ismerhető meg igazán részletesen. A 15. századi állapotokról e könyv megjelenése után jelent meg alapvető tanulmány: Herman Brinkman: The composition of a fifteenth-century aristocratic library

in Breda: the books of John IV of Nassau and Mary von Loon (Querendo 23(1993) 163–183.) című értekezése.

MONOK ISTVÁN

Bechtel, Guy: Gutenberg et l'invention de l'imprimerie. Une enquête. Paris, 1992, Fayard. 697 p.

A közelmúltban két monográfia jelent meg Gutenbergről. Az egyik a hagyományos Gutenberg-képet ismeretterjesztő formában foglalja össze (Andreas Venzke: Gutenberg. Der Erfinder der Buchdrucks. Zürich, 1993, Benziger Verlag. 370 p.), a másik, Guy Bechtelé azonban számos esetben újra szeretné rajzolni a könyvnyomtatás európai felfedezőjének portréját.

Bechtel egy arab mese ismertetésével kezdi könyvét. Mese egy gyerekről, aki meztelenül elindult a sivatagba. Az „üresség” (vide) és a „teltség” (plein) érzésének érzékeltetésének tanmeséje ez. Ő, a történész a meztelen, hiszen nincs applikálható módszer vállalt feladata megvalósításában. Megtapasztalja az ürességet is, hiszen nagyon kevés a Gutenbergre vonatkozó fennmaradt dokumentum. A teltség érzését is érezheti, sőt meg kell küzdenie vele, hiszen tengernyi a Gutenbergszakirodalom. Ő maga nem akar a 100 tézis mellé 101-diket írni, viszont azt sem tudja, melyik 99-et kell tagadnia.

A kötetben a szerző részletesen foglalkozik a Német-Római Birodalom 15. századi társadalmának állapot-leírásával, a szellemi, a művelődési tendenciák megrajzolásával, s annak érzékeltetésével, mennyire volt igény s szükségszerűség a könyvnyomtatás feltalálása. Részletesen elemzi a Gutenbergnek tulajdonított valamennyi kiadvány előállítási körülményeit, Gutenberg anyagi helyzetét, életútját. A monográfiának talán az a legizgalmasabb része, amikor a könyvnyomtatás feltalálásának 100., 200. és 300. évfordulójának ünneplése körül keletkezett iratokat mutatja be: ki, mikor, kit tartott a nagy feltalálónak. Külön kitér arra a történetre, hogy Fust és leszármazottjai milyen taktikát követtek, hogy az utókor Fustot tartsa az európai feltalálónak.

Könyve appendixében Bechtel valamennyi Gutenbergre vonatkozó dokumentumot in extenso, eredeti nyelven és franciául is közöl.

A monográfia megállapításai tehát:

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója
Szedte az Argumentum Kft.
Megjelent 8,58 A/5 ív terjedelemben
HU ISSN 0025-0171
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme
Felelős vezető: Roznai Zoltán
Számítógépes szerkesztés: Köves Gabriella

TARTALOM

<i>Erdő Péter</i> : Nágocsi Gáspár kódexe és a középkori veszprémi jogtanítás	119
<i>Soltész Zoltánné</i> : Révay Mártonné Esterházy Zsófia Isocrates-kötetének kötése és későbbi possessorai	131
<i>Knapp Éva – Tüskés Gábor</i> : Irodalmi emblematika és emblémarecepció Magyarországon 1564–1796	142

KÖZLEMÉNYEK

<i>Sarbak Gábor</i> : Hadnagy Bálint pálos szerzetes kézírása az Egyetemi Könyvtár egyik ősnymotatványában	164
<i>H. Hubert Gabriella</i> : Balassi <i>Istenes énekeinek</i> legelső kiadása?	169
<i>Ojtozi Eszter</i> : Possessori bejegyzések a debreceni Egyetemi Könyvtár 17. századi külföldi könyveiben II.	172
<i>Kókay György</i> : „Olim omnis homo natus est liber”. A <i>Contrat social</i> latin nyelvű kiadásának terve 1792-ből	176
<i>Debreczeni Attila</i> : Szentjóni Szabó László és Kazinczy kapcsolatáról	178
<i>Borbély Szilárd</i> : Kiadatlan Csokonai-jegyzetek	184
<i>Kuntár Lajos</i> : Szombathely leghíresebb könyve	190
<i>Rózsa Mária</i> : A Pester Lloyd ismeretlen utolsó számai az Osztrák Nemzeti Könyvtárban	195

FIGYELŐ

Csapodi Csaba Széchenyi-díjas	197
<i>Csapodi Csaba</i> : Pannonia regia	197
<i>Pavercsik Ilona</i> : Húszéves a Kniha	200
<i>Ferenczi László</i> : Húszéves a Maurice Carême Alapítvány	203

SZEMLE

Szabó Miklós – Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700. Szeged, 1992. (<i>Bartók István</i>)	205
A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig. Kiad. Kilián István. Bp. 1994. Argumentum K. (<i>Czibula Katalin</i>)	206
Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848. Bp. 1994. (<i>Egry Gábor</i>)	207
Somorjai Ádám: A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának disszertációi (1863–1993). Bp. 1993. (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	209
The Sewenth-Century Orange-Nassau Library. Utrecht, 1993. (<i>Monok István</i>)	210
Bechtel, Guy: Gutenberg et l'invention de l'imprimerie. Paris, 1992. (<i>Monok István</i>)	211

SOMMAIRE

<i>Erdő, Péter</i> : Le codex de Gáspár Nágoosi et l'enseignement du droit à Veszprém au moyen âge 119	
<i>Soltész, Elisabeth</i> : La reliure du volume d'Isocrates de M ^{me} Márton Révay, née Zsófia Esterházy et ses possesseurs postérieurs	131
<i>Knapp, Éva – Tüskés, Gábor</i> : L'emblématique littéraire et la réception des emblèmes en Hongrie de 1564 à 1796	142

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Sarbak, Gábor</i> : L'écriture du moine paulinien Bálint Hadnagy dans un des incunables de la Bibliothèque de l'Université de Budapest	164
<i>H. Hubert, Gabriella</i> : L'édition princeps des Chants religieux de Bálint Balassi?	169
<i>Ojtozi, Eszter</i> : Des notes de possesseurs dans les livres étrangers du XVII ^e siècle de la Bibliothèque de l'Université de Debrecen. II.	172
<i>Kókay, György</i> : „Olim omnis homo natus est liber”. L'édition latine du Contrat Social en Hongrie (1792)	176
<i>Debreczeni, Attila</i> : Sur les relations de László Szentjóni Szabó et de Ferenc Kazinczy	178
<i>Borbély, Szilárd</i> : Des notes inédites de Csokonai	184
<i>Kuntár, Lajos</i> : Le livre le plus célèbre de Szombathely	190
<i>Rózsa, Mária</i> : Les derniers numéros inconnus de la revue Pester Lloyd à la Bibliothèque Nationale Autrichienne	195

CHRONIQUE

La prix Széchenyi du Csaba Csapodi	197
<i>Csapodi, Csaba</i> : Pannonia regia	197
<i>Pavercsik, Ilona</i> : La revue <i>Knihá</i> a vingt ans	200
<i>Ferenczi, László</i> : La fondation Maurice Carême a vingt ans	203

REVUE

Szabó, Miklós – Tonk, Sándor: Des étudiants transylvains aux universités étrangères au commencement de l'âge nouveau 1521–1700. Szeged, 1992. (<i>Bartók, István</i>)	205
Les sources et la Littérature de l'art dramatique aux écoles piaristes en Hongrie jusque'à 1799. Red. par István Kilián. (<i>Czibula, Katalin</i>)	206
Fallenbüchl, Zoltán: Les préfets des comitats de la Hongrie 1526–1848. Bp. 1994. (<i>Egry, Gábor</i>)	207
Somorjai, Ádám: Les dissertations de la Faculté de Théologie de l'Université Catholique Péter Pázmány (1863–1993). Bp. 1993. (<i>Kőhegyi, Mihály</i>)	209
The Seventh-Century Orange-Nassau Library. Utrecht, 1993. (<i>Monok, István</i>)	210
Bechtel, Guy: Gutenberg et l'invention de l'imprimerie. Paris, 1992. (<i>Monok, István</i>)	211